

FORMATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS ON THE EXAMPLE OF WORKS ABOUT WAR

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ПРО ВІЙНУ

Iryna Nebelenchuk¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-408-5-16>

На сучасному етапі розвитку освіти, зокрема літературної, важливим є формування ціннісних орієнтирів школярів, які ґрунтуються на вихованні таких людських якостей, як любов, повага до іншої людини, милосердя, співчуття, вміння співпереживати, готовність прийти на допомогу. Ключовими компонентами у формуванні ціннісних орієнтацій є спрямування на виховання моральних і громадянських якостей, національної свідомості, відповідальності за збереження духовних надбань України й людства.

Розглядаючи твори війну, варто розкривати мотиви війни, наводити паралелі з попередніми війнами. Тому метою та *«завданням сучасної літературної освіти є формування гармонійної, духовно багатой та національно свідомої особистості»* [3, с. 161].

У програмах з української літератури безпосередньо представлена тематика російсько-української війни. Від боротьби січових стрільців і воїнів УПА за незалежність української держави варто перейти до сучасної війни. Необхідно розглянути пісні січових стрільців і воїнів УПА «Ой у лузі червона калина...», «Зродились ми великої години...», «Мій друже Ковалю...» та інші. Важливо висвітлити тяжку долю повстанців, показати учням патріотичний пафос пісень, у яких відображена готовність українців боронити рідну землю, розкрити прагнення українців стати на захист землі в часи збройної боротьби за незалежність. З метою формування ціннісних орієнтирів варто зупинитися на історії пісні «Зродились ми великої години...» Олесь Бабій та розглянути біографічні відомості про автора. Тому тривалий час прізвище автора зазначеної пісні не було відомим. Олесь Бабій є автором декількох поетичних збірок. Однак як поет він став відомим лише завдяки одній-єдиній пісні «Зродились ми великої години...», яка стала гімном воїнів УПА, а згодом національним гімном українського народу та звучить у якості славлення

¹ Communal institution "Kirovohrad Regional In-Service Teacher Training Institute named after Vasyl Sukhomlynskyi", Ukraine

воїнам-захисникам, які готові віддати життя за волю та правду, адже *«солодше нам у бої померати, / Як жити в путах, мов німі раби»*. Повстанців *«плекав біль за волю України»* і *«кормив <...> гнів на ворогів»*, які відбирали мову, убивали дітей, чоловіків, спалювали житла. У пісні звучить мотив єднання всього українського народу проти ворогів за свободу, *«за велику правду для усіх єдину»*. Девізом усього життя воїнів-упівців стали такі слова: *«Вітчизні будь / Ти вірним до загиби. / Нам Україна / Вище понад все. Пісня завершується мрією всіх українців про об'єднання українських земель, про її міць і нездоланність: «Соборна Українська держава / Вільна й міцна / Від Сяну по Кавказ»*. Багато славетних синів і дочок того часу мріяли загинути на полі бою в боротьбі із запеклим ворогом. Богдан-Ігор Антонич слушно назвав Олеса Бабія *«найздібнішим поетом свого покоління»*. У цьому ми переконалися на прикладі пісні *«Зродились ми великої години...»*, яка в контексті повномасштабного вторгнення росії в Україну звучить по-новому, з новою силою, підіймає український народ на боротьбу, додає віри та підтверджує думку про те, що священним обов'язком громадянина будь-якої країни є боротьба із запеклими ворогами, які посягають на національні та державні святині: мову, культурну спадщину, територію.

Від боротьби січових стрільців і воїнів УПА за незалежність української держави варто перейти до розгляду сучасного контексту в зображенні події війни. У програмі представлені патріотичні пісні *«С. Вакарчука, П. Солодухи, І. Клименка, О. Рожка, С. Соловія, Т. Тополі, С. Тарабарової, адаптація італійської народної пісні «Bella Ciao» Х. Соловій*. Розглядаючи сутність українських пісень літературного походження про війну, учитель може застосувати елементи компаративного аналізу, порівнюючи зміст пісень із живописними полотнами. Мистецький контекст спрямований на розгляд й аналіз репродукцій полотен художників О. Шупляка, Б. Куркуль, М. Дьяченка, Ю. Шаповала та інші, серії графічних малюнків В. Реброва, фотознімків М. Чернова, Є. Сосницького, С. Майдукова, О. Грехова, Н. Тітова тощо. *«Мистецький контекстний розгляд художніх творів сприятиме їх цілісному осмисленню учнями/ученицями. Міжмистецька взаємодія повинна бути методично вмотивованою»* – читаємо у *«Модельній навчальній програмі «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти»* [2, с. 6]. Розділ *«Сучасна українська поезія про війну»* завершує авторський вірш *«Україно моя!»*, у якому звучить мотив любові до рідного краю, Батьківщини та сподівання на звільнення української землі від жорстоких катів. Розглядаючи сучасну поезію про війну, учителями Кіровоградської області розроблена низка уроків, що присвячена зазначеній темі. Учитель української мови та літератури Ліцею 17 Олександрійської міської ради В. Московчук пропонує такі форми роботи

за віршем «Україно моя!», як віртуальна подорож у край дитинства поетеси, літературне дослідження від споглядання місцевості, коментоване дослідження твору завдяки часопросторовим елементам, асоціативну роботу від споглядання пейзажу, аналітичну бесіду, роботу на визначення символіки вірша. Образи-символи вірша є уособленням краси, весни, любові, гармонії, сили, щастя, миру, перемоги. Цікавим видом роботи, запропонованим учителем, є «кардіограма вірша та настрою ліричної героїні». Учитель пропонує створити «кардіограму» за допомогою кольорів на основі власних асоціацій школярів. На основі запропонованої роботи можемо зазначити, що національна свідомість школярів формується завдяки певним образам, що вказані у вірші та відображають ставлення людини до землі, краю, Батьківщини, національних образів-символів, зосередженню уваги учнів на загальнолюдських цінностях.

Учитель української мови та літератури Гімназії «Сузір'я-19» олександрійської міської ради А. Баєвська пропонує такі види роботи над віршем «Україно моя!»: літературне дослідження поезії, фотоколаж письменниці й образів-символів вірша, виразне читання, створення асоціативного грона за поданими ілюстраціями та за означеннями до слова «Україна», евристичну бесіду, роботу над виражальними засоби мови, лексичну роботу над словом, лексичну роботу «виражальні засоби мови». Розглянувши аналіз вірша, запропонований А. Баєвською, можемо зазначити, що вчитель надає значущості роботі зі словом. Це словникова робота, робота на визначення співзвучних літер у словах, робота над невідомими чи маловідомими словами. Під час розгляду вірша учитель пропонує дітям такі види роботи: знайти та вписати невідомі слова у вірші; пояснити їхнє значення виходячи з контексту; знайти значення слів за словником; з'ясувати, чи співпали власні здогадки дітей, з лексичним значенням за словником. Словами, які потребують розкриття значення, є такі: *заграви, бескиди, ошатність, плесо*. Учні знаходять слова у тексті вірша, намагаються пояснити їхнє значення самостійно, згодом за словником, з'ясовують їхню роль у вірші, розкривають значення образів-символів. Такі види роботи збагачують словниковий запас, поглиблюють кругозір, сприяють розвитку мовлення.

На основі проведеного аналізу вірша «Україно моя!» вчителями В. Московчук і А. Баєвською можемо стверджувати, що він являє своєрідну модель світобудови: любов до домівки – любов до природи, рідного краю – любов до землі, на якій живеш, до Батьківщини – любов до всього суцього на землі – прагнення гармонії та святості. Таким має бути життя кожної людини. Мотив святості вказує на те, що людина повинна гідно пройти життєвий шлях у любові до людей, природи, світу та завершити земне коло сходженням до духовного абсолюту: милосердя,

співчуття, повага до особистості іншого, любов до рідної землі та всього суцього, надбання життєвої мудрості.

Формуючи ціннісні орієнтири школярів, на прикладі сучасної поезії про війну, варто показати звияжні будні українських воїнів-захисників, приклади їхнього героїзму, мужності, стійкості, незламності у боротьбі з російськими загарбниками, силу і незламність духу воїнів-азовців, захисників Маріуполя, розкрити значущість національних символів у віршах, показати неймовірну відданість у служінні країні, захисту її територіальної цілісності, любові до рідного краю, на прикладі пісні «Стефанія» розкрити збірний образ матері, яка чекає сина з війни. Основним мотивом уроків, під час яких розглядається сучасна поезія про війну, є показ антигуманної сутності війни, розкриття її руйнівної сили. Основна ідея таких уроків – збереження життя та людських цінностей, незважаючи на трагічні обставини. Як зазначає науковець Н. Грицак, *«читання художньої книги у сучасних реаліях дає змогу усвідомити особливість етносвідомості та національного характеру українців, осмислити трагічні сторінки нашої історії, з яких викристалізована сучасна жага до свободи і незалежності рідної землі»* [1, с. 67]. У дослідженні «Формування ціннісних орієнтирів учнів на прикладі сучасної поезії про війну» зазначено, що *«саме твори художньої літератури виявляють моральний і естетичний вплив на людину, сприяють особистісному зростанню, наближують людину до духовності»* [3, с. 161]. Тому варто звертатися до сучасної поезії, у якій показані жажливі сторінки історії України, відтворені історичні події, зображено силу духу, мужність, незламність захисників.

Список використаних джерел:

1. Грицак Н. Р. Читання художньої книги крізь призму реалій війни. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство. *XI Волошинські читання* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2023. 300 с. С. 65–69.

2. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти» (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.203-1.pdf>

3. Небеленчук І. О. Формування ціннісних орієнтирів учнів на прикладі сучасної поезії про війну. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство. *XI Волошинські читання* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2023. 300 с. С. 160–166.